ДОКТРИНАЛЬНЕ БАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАВОРОЗУМІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 340.12

Віталій Іванович Семчик,
завідувач відділом проблем земельного, аграрного та екологічного права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПрН України

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

Проголошення в нормах матеріального права основних прав та обов'язків учасників суспільних відносин є недостатнім для реалізації їх на практиці. В них лише проголошуються вимоги і можливості, дозволи і заборони, які містяться у праві.

Реалізація права має декілька форм, спрямованих на здійснення закладених в них правил поведінки, зокрема, зобов'язання, дозволи і заборони. Виходячи з цих основоположних позицій в теорії права виділяють три основні форми реалізації права: використання, дотримання, виконання.

Використання – це така форма реалізації права, яка виражається у здійсненні можливостей, що випливають із дозволів. Характерною рисою цієї форми реалізації є активна поведінка суб'єктів права. Вона стосується суб'єктивних прав, прав на свою активну поведінку, на використання наданих правових можливостей, наприклад, право акціонера виходу із акціонерного товариства і право продажі належних йому акцій.

Дотримання – це така форма реалізації права, яка проявляється в тому, що суб'єкт правовідносин співвідносить свою поведінку з юридичними заборонами. Характерною рисою цієї форми є пасивна поведінка суб'єктів права. Вони не роблять ніяких дій, заборонених нормами права, тобто дотримуються покладених на них пасивних обов'язків. Так, дотримуючись норм цивільного права громадянин має право на виділ йому частки майна із спільної власності.

Виконання – це така форма реалізації права, яка визначається в діях суб'єктів щодо здійснення зобов'язань, покладених на них правовими приписами. Таким чином, вони виконують покладені на них обов'язки щодо активної поведінки.

Використання, як дозвіл на вчинення тих чи інших правових дій, дотримання, як правомірна поведінка особи в межах встановлених нормою права правил, і виконання, як активна поведінка суб'єктів правовідносин щодо здійснення правових приписів, зобов'язань – це одна сторона реалізації права. Друга сторона – це правозастосовча діяльність, тобто діяльність органів державної влади і управління, органів самоврядування, суду і правоохоронних органів, посадових осіб, що спрямована на організацію виконання всіма фізичними і юридичними особами, управлінськими структурами нижчого рівня і членами суспільства встановлених нормами права приписів, зобов'язань; на створення правових умов для правомірної поведінки учасників правовідносин; на використання дозвільного права в своїх інтересах або в інтересах інших осіб чи суспільства.

Правозастосовча діяльність передбачає встановлення певної організаційної структури, яка зобов'язана за допомогою організаційно-правових, економічних, соціально-психологічних, інформаційних та інших засобів організовувати, забезпечувати реалізацію норм права, виконання і дотримання всіма членами суспільства встановлених правом правил поведінки. Внаслідок правозастосовчої діяльності закріплюється, рухається в певному напрямку, впорядковується і стабілізується соціально-правовий механізм реалізації права, яким забезпечуються сприятливі

умови для нормальної, злагодженої і соціально впорядкованої життєдіяльності суспільства, що так потрібно для його безперебійного функціонування, всебічного розвитку і вдосконалення. Дотримання права передбачає застосування правової норми у відповідності з її змістом і буквально. Не можна, на погляд М. Кудрявцева, виправдати відхилення від точного застосування права посиланням на швидку зміну умов, на неспроможність закону встигати за розвитком життєвих ситуацій, на невідповідність рівня правосвідомості вимогам верховенства права, на протиріччя правових приписів вимогам чинного законодавства [5, с. 120]. Не відповідає вимогам реалізації встановлених законами про пенсійне забезпечення конкретних розмірів пенсій для певних категорій пенсіонерів посиланням в Законі України «Про державний бюджет», що безпосереднє виконання пенсійного закону вирішується Кабінетом Міністрів України. Якщо вимоги правової норми в процесі її реалізації порушуються, відбувається зниження ефективності правового регулювання.

Правовий механізм реалізації права включає систему організаційних і нормативних гарантій, зокрема, законів та інших нормативно-правових актів, якими регулюються певні суспільні відносини і порядок їх виникнення, зміни, здійснення і припинення. В юридичній літературі організаційні гарантії розглядаються як різновид спеціальних.

Правовий механізм реалізації права передбачає також наявність норм матеріального права, якими встановлюються певні права фізичної або юридичної особи. До норм матеріального права відносяться норми права, якими встановлюється обсяг правоздатності особи (громадянина чи юридичної особи). Правовий механізм реалізації є засобом досягнення тієї загальної мети, яка передбачена відповідною нормою права [5, с. 123].

Одним з елементів правового механізму реалізації права є норми процесуального права. До них відносяться система норм, якими регулюються суспільні відносини у сфері здійснення суб'єктами правовідносин своїх прав та обов'язків, визначається процедура, регламент, процесуальний порядок реалізації належних особі матеріальних прав. Процесуальне право в системі права розглядається як право в дії. Процесуальне право є одним із основних процедурно впорядкованих засобів підвищення ефективності правового регулювання. П. Недбайло звертає увагу, що процесуальні норми несуть основне навантаження нормативного способу зміцнення режиму законності [3, с. 4].

В науці права найбільш повно розроблена теорія і концепція цивільно-процесуального і кримінально-процесуального права, нормами яких регулюються відносини у сфері здійснення правосуддя у цивільних і кримінальних справах.

Матеріальні і процесуальні відносини в сфері адміністративного деліктного права регулюються в єдиному законодавчому акті в Кодексі України про адміністративні правопорушення, в якому група норм відноситься до норм матеріального права, а група норм – до норм адміністративного процесуального права, якими регулюється провадження справ у сфері адміністративних правопорушень.

Реалізацію права не можна зводити лише до визначення цивільного процесу. Правове регулювання різноманітних суспільних відносин здійснюється процесуальними нормами, якими забезпечується діяльність органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, правосуддя, спеціальних органів тощо.

Процесуальні норми використовуються фізичними і юридичними особами, які відповідно до законодавства наділені правоздатністю, яка визначається Конституцією України (ст. 13, ст. 85 п. 29, 36), Цивільним кодексом України, Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими законодавчими актами.

Реалізація права тісно пов'язана з питаннями гарантій, які здійснюються на принципах верховенства права і є результатом застосування права і управління, спрямованого на організаційні і правові гарантії. На думку М. Орзіха, сутність гарантій реалізації правових норм полягає в тому, що вони є юридично значимими і організаційно оформленими засобами реалізації приписів, що містяться в нормах державного права, способи досягнення мети цих норм, організаційно-правові умови переведення регулюючих можливостей державного права в дійсність, у фактичну поведінку суб'єктів державно-правових відносин [4, с. 19]. Єдність організаційних і правових гарантій проявляється в єдності публічної влади (як організаційна сила) і вольового (як відтворена воля в законі) моментів в механізмі гарантій. Враховуючи сутність правових відносин можна виділити наступні методи і способи організації гарантування поведінки їх учасників: орієнтації, організаційних приписів, пільг, стимулювання, заохочення, позитивної і реальної юридичної відповідальності, відшкодування заподіяної майнової і моральної шкоди. Проблема організаційно-

правових гарантій в контексті реалізації права розглядається в поєднанні права і соціального управління. У зв'язку з тим, що нормативно закріплені гарантії досягають своєї мети лише у випадку стабільного організаційного режиму гарантування, відповідно гарантії розглядаються не тільки в статиці, але і в динаміці, в їх взаємодії, внаслідок чого організаційні і правові гарантії зливаються в єдиний механізм гарантування реалізації права [2, с. 6].

З метою гарантування права механізм його реалізації передбачає юридичну відповідальність за невиконання договірних зобов'язань за правопорушення, за які застосовується цивільно-правова, адміністративна або кримінально-правова відповідальність.

З наведеного можна погодитись з висновком, що поняття правового механізму реалізації права більш широке ніж правовий процес. Він розглядається як сукупність організаційно-правових форм, методів і засобів, спрямованих на ефективну реалізацію і застосування норм права в усіх сферах суспільного життя чи в окремих його сферах [1, с. 176-177].

Складовими частинами правового механізму реалізації права є: правотворча і правозастосовча діяльність, правові форми і методи правового регулювання, форми і засоби, в т.ч. процесуальні, реалізації норм права: форми і методи правового впливу на учасників правовідносин, відновлення порушених прав, юридична відповідальність за правопорушення або ж у випадку заподіяння збитків.

Таким чином, узагальнюючи, можна дати визначення, що правовий механізм реалізації права – це єдиний комплекс взаємопов'язаних елементів правового регулювання суспільних відносин, що охоплює узгоджену систему права, взаємозв'язок між нормами, інститутами і галузями права, якими встановлюються правила поведінки у певній сфері суспільного життя фізичних і юридичних осіб, органів державної і виконавчої влади, управління і контролю, а також судової діяльності, процес (процедуру) реалізації права з метою створення організаційно-правових, економічних і соціальних умов для безперебійного і впорядкованого функціонування суспільства, його окремих сфер, їх всебічного розвитку, поступального руху і вдосконалення.

Правовий механізм реалізації права спрямований на підвищення ефективності правових норм, яка залежить від певних об'єктивних і суб'єктивних умов. Характер взаємозв'язків правової норми з різними сторонами суспільного життя і визначає ті умови, які забезпечують ефективність їх реалізації.

Це зумовлено тим, що право України відображає об'єктивність суспільного розвитку і опирається при реалізації і застосуванні на єдність волі і функцій органів державної законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також судової влади. З цієї точки зору, умови ефективності реалізації норми права будуть відноситись до змісту норми, до діяльності органів управління і правозастосовчих органів, до особливостей інформації, правосвідомості і поведінки громадян, які дотримуються чи порушують вимоги правової норми.

З метою забезпечення належної реалізації права необхідно забезпечити підготовку і прийняття таких правових норм, в т.ч. Конституції України, які були б науково обґрунтовані, відповідали б розвитку законодавства на основі об'єктивних потреб суспільства, захисту прав і свобод громадян.

Список літератури:

1. *Алексеев С. С.* Теория права / С. С. Алексеев. – М.: Изд-во БЕК, 1994. – 223 с.

2. *Боброва Н. А.* Гарантии реализации государственно-правовых норм / Н. А. Боброва. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 163 с.

3. *Горшенев В. М.* Юридическая процессуальная форма: теория и практика / В. М. Горшенев, П. Е. Недбайло и др. – М.: Юрид. лит., 1976. – 280 с.

4. *Орзих М. Ф.* Юридические гарантии, средства и методы применения правовых норм / М. Ф. Орзих // Гарантии правильного применения советских правовых норм и укрепление законности. – К.: «ДНД», 1970. – С. 8-36.

5. *Эффективность* правовых норм / М. Н. Кудрявцев, В. И. Никитинский, И. С. Самощенко, В. В. Глазырин. – М.: Юрид. лит., 1980. – 280 с.

Семчик В. І. Проблеми реалізації права

В статті розкриваються зміст реалізації права та основні її форми, що спрямовані на здійснення закладених в них правил поведінки, зокрема, зобов'язання, дозволи і заборони. Виходячи з цих основоположних позицій в теорії права виділяють три основні форми реалізації: використання, дотримання і виконання. Викладається зміст правозастосовчої діяльності і правовий механізм реалізації права, елементами якого є норми процесуального права, а також гарантії права.

Ключові слова: реалізація права, зобов'язання, дозволи, заборони, використання, дотримання, виконання, правозастосовча діяльність, гарантії права.

Семчик В. И. Проблемы реализации права

В статье раскрывается содержание реализации права и основные её формы, которые направленны на осуществление заложенных в них правил поведения, в частности, обязанности, разрешения, запреты. Исходя из этих основоположных позиций в теории права выделяют три основных формы реализации: использование, соблюдение и исполнение. Излагается содержание правоприменительной деятельности и правовой механизм реализации права, элементами какого являются нормы процессуального права, а также гарантии права.

Ключевые слова: реализация права, обязанность, разрешение, запреты, использование, соблюдение, исполнение, правоприменительная деятельность, гарантии права.

Semchyk V. Problems of legal realization

In the article revealed the maintenance of legal realization and its basic forms, which directed on realization of the rules of behavior put in them, in particular, duties, permissions, interdictions reveals. Proceeding from these basic positions in the right theory allocate three basic forms of realization: use, observance and execution. The maintenance of legal-employing is stated to activity and a legal mechanism of realization of the right what elements are norms of a procedural right, and also right guarantees.

Key words: right realization, a duty, the permission, interdictions, use, observance, execution, legal-employing activity, right guarantees.